M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref.

Ser. 257

Title: Gadadhari.

257

Incomplete

Gādādhari : Title

Book on न्याय. : Author

~~[illegible]~~ : Editor

: Year, Vols.

: Publisher

257 : Remarks

॥श्रीगणेशाय नमः॥ अथ हेत्वाभासा[illegible]न्तत्वनिरूपणविजयप्रयोजकत्वान्निरूप्यन्ते तत्रानुमितिकारणी
भूतज्ञानाभावप्रतियोगियथार्थज्ञानविषयत्वम् यद्विषयकत्वेन लिंगज्ञानस्यानुमितिप्रतिबंधकत्वं तत्त्वं वा ज्ञा
यमाने सत्यनुमितिप्रतिबंधकं बाधकत्वं हेत्वाभासत्वं दृष्टान्तविशेषे हेतोरेवासाधारण्य[illegible]योगाभासत्वात्
[illegible]नुमितिप्रतिबंधकत्वम् यथा विबाधसत्प्रतिपक्षयोः प्रत्यक्षत्वाद्ज्ञानप्रतिबंधकत्वा[illegible]लिंगाभासत्व
[illegible]सिद्धेः बाधेन तज्ज्ञानं प्रतिबध्यते किंतु[illegible]
रापद्यते अनुमितेरेव प्रतिबध्यते ते च सव्यभिचारविरुद्धसत्प्रतिपक्षासिद्धबाधिताः पंच सव्य
भिचारो त्रिविधः साधारणासाधारणानुपसंहारिभेदात् तत्र सव्यभिचारः साध्यतदभावप्रसंजक[illegible]त्र
[illegible]साध्यस्यालक्षणम् न एकस्योभयप्रसाधकत्वात् अनापादकत्वाच्च॥ तादृगुभयपक्षहेतित्वमुभया
व्यापकत्वं वा अननुगमात्

तदर्थश्च प्रतिज्ञादिघटकतानवच्छेदकधर्मवत्त्वं तेन प्रतिज्ञादिघटकतदेकदेशभेदस्य प्रतिज्ञात्वादिरूपव्याप
व्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नेऽनभ्युपगमेपि न क्षतिः। प्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वं तु प्रतिज्ञात्वादिन्यूनवृत्ति
त्वं तच्च प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदाननुयोगितावच्छेदकत्वे सति प्रतिज्ञात्वादिसमानाधिकरण
त्वं। तथात्वं च तदेकदेशहेतिपर्वतपदत्वादेः तदवच्छिन्ने प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदसत्त्वात् न
तु प्रतिज्ञात्वादेः। हेतुत्वादेः प्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकत्वात् तत्संग्रहाय विशेष्य
दलं न च मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकभिन्नत्वनिवेशेन हेतुत्वादेः हेतुत्वाद्यवच्छिन्न
भेदानुयोगितावच्छेदकत्वविरु[illegible]हाव तादृशानुयोगितावच्छेदकभिन्नत्वमव्याहतमेवेति वि
शेष्यदलमनर्थकमिति वाच्यं। धूमादालोकवान्पर्वतो वह्निमानित्यादिप्रतिज्ञाघटकधूमा
दित्यादिभागसाधारणस्य हेतुत्वस्य निवेशेन तत्रातिप्रसंगभयेन भेदपंचकानुयोगितावच्छे
दकत्वस्यैकत्रानिवेशासंभवात्। यस्क तस्क। तद्धा। [illegible] वत्तपूर्वेपि दर्शितहेतुत्वनिवेशेने

ग·अव· नैवतादृशभागवारणसंभवात् मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकत्वस्यैवनिवेशनीयतयानोपा
देयमेवविशेष्यदलं मिलितभेदपंचकानुयोगितावच्छेदकत्वस्यप्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदक
त्वानात्मकत्वेविशेष्यदलेउभयाघटितत्वनिवेशनेनैवोपपत्त्यातद्घटके●भागद्वयाघटितत्व
पर्यंतनिवेशवैयर्थ्यात्। प्रतिज्ञादिघटकभागघटितैतद्वृत्तिसमुदायत्वस्यप्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्न
भेदानुयोगितावच्छेदकत्वेनप्रतिज्ञाघटकतानवच्छेदकत्वदलेनैववारणसंभवात्·मिलितभेदपंच
कानुयोगितावच्छेदकस्यप्रतिज्ञादिघटकतावच्छेदकत्वेतुप्रतिज्ञात्वपर्याप्त्यधिकरणहेत्वेकदेश
हेतुत्वपर्याप्त्यधिकरणप्रतिज्ञैकदेशादिवृत्तिसमुदायत्वस्यप्रतिज्ञात्वहेतुत्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयो
गितानवच्छेदकतयातत्समुदायत्वमादायातिप्रसंगस्यवारणायभागद्वयपर्यंतनिवेशसार्थक्या
त्· नचएकप्रतिज्ञात्वव्यक्तेरपरप्रतिज्ञात्वव्यक्त्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छेदकतया प्रतिज्ञादिघट
कतावच्छेदकत्वंदुर्वारमेवेतिवाच्यं· स्वसमानाधिकरणप्रतिज्ञात्वाद्यवच्छिन्नभेदानुयोगितावच्छे
दकत्वस्यैवविवक्षणीयत्वात् घटकतानवच्छेदकधर्मद्वयासत्त्वस्यवृत्तित्वेनविशेषणीयः तेन प्रतिज्ञा

मभाव त्वविशिष्टा[illegible] इतिवाच्यं संयोगत्वेन[illegible]भावयोरविशिष्टत्वानाभावत्वम्[illegible] कपिसंयोगाभाववानइतिज्ञानस्यापि
[illegible]कपिसंयो[illegible]त्वावच्छिन्नविरोधितया[illegible]निष्ठतदभावीयविशेषणताघटितसाध्यवत्ताज्ञानप्रतिबंधकतावच्छेदकीभू
तसंसर्गताश्रयत्वात्। किंचहेतुसाध्यात्मकस्वाभावनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेनसाध्याभाववत्त्वंयदिविवक्षितंस
नसंबंधोपहितसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकस्वाभावःसाध्यमितिनोक्तानुपपत्तिः तथैवंसमवायेनप्रमेयत्वावच्छिन्नसाध्य
[illegible]त्वप्रकारकप्रमाविषयत्वादिहेतुकस्थलेकालिकसंबंधस्यापितत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकघटाभावरूप
प्रमेयनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनसंबंधेनसाध्याभाववत्तेकालेहेतोर्वृत्तेरव्याप्तिरिति[illegible]समवायेनावृत्तेः
प्रमेयस्यतादृशाभावाभावत्वेसमानाभावेनकालिकसंबंधस्यस्वाभावात्मकसाध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावात्
नसाध्यतावच्छेदकसंबंधेनवृत्तिमद्धेतुसाध्यंतन्निरूपितप्रयोगितावच्छेदकसंबंधस्यैवाविवक्षितत्वात् नोक्ताव्याप्तिः

तेनकालिकसंबंधावच्छिन्नघटाभावादिरूपप्रमेयसमवायसंबंधावच्छिन्नप्रमेयाभावभावानात्मकत्वेपिसमवायसंबं
धावच्छिन्नप्रमेयाभावस्यकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकोयोऽभावस्तस्यापिप्रमेयत्वेनसाध्यतयातन्निरूपि
ताप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यकालिकसंबंधेऽक्षततयाऽव्याप्तिर्दुर्वारैवेतिपरास्तं उक्ताभावस्यसाध्यत्वेपितस्यसाध्या
तावच्छेदकसंबंधेनावृत्तित्वात् नचैतत्कल्पेपिकालिकसंबंधेनप्रमेयसाध्यकेकालत्वादिहेतावव्याप्तिः कालिकसंबंधा
वच्छिन्नप्रमेयाभावस्ययः कालिकसंबंधावच्छिन्नाभावस्तस्यापिस्वाभावात्मकस्यकालिकसंबंधेनवृत्तिमत्त्वप्रमेयरूपत
यातत्प्रतियोगितावच्छेदकीभूतकालिकसंबंधेनाधिकरणेहेतोर्वृत्तेरितिवाच्यं तादृशप्रतियोगितावच्छेदकस्यैवतत्सं
बंधेनसाध्यवद्वृत्तित्वमभावस्यतत्संबंधेनतद्वृत्तित्वस्यैववक्तव्यतयाताधिकरणेहेतोर्वृत्तेरितिवाच्यंतादृशप्रति
योगितात् उक्तस्थलेवसाध्याभावस्यकालिकसंबंधेनसाध्यवद्वृत्तित्वेवृत्तेः एतेनएतादृशप्रतियोगिताश्रयनिष्ठत्वेनविशेष

णीयान्यथाघटभिन्नंघटत्वाभावादित्यादौघटभेदात्मकसाध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छेदकतादात्म्यसंबंधेनघटत्वा
त्मकसाध्याभाववतिघटत्वेहेतोर्वृत्तेरव्याप्तिप्रसंगात् नचैवमपितत्रसाध्याभावनिष्ठसाध्यीयप्रतियोगिताप्रसिद्धिः घट
त्वस्यघटभेदाप्रतियोगित्वात् इत्यव्याप्तितादवस्थ्यमितिवाच्यं घटभेदस्यघटत्वात्यंताभावसमनियतत्वाऐक्यात् घटस्य
घटभेदप्रतियोगित्वात् नचैवमन्योन्याभावस्याव्याप्यवृत्तित्वमतेसंयोगिभेदस्यसंयोगात्यंताभावासमनियततया
संयोगरूपसंयोगिभेदाभावस्यसंयोगिभेदप्रतियोगित्वात्संयोगिभिन्नंगुणत्वादित्यादावव्याप्तिरितिवाच्यम् तन्मतेपि
संयोगिभेदस्यसंयोगवत्त्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाभावसमनियततयातत्स्वरूपत्वेनतादृशप्रमाविषयत्वादिरूपत्वेनभा
वत्वात्तत्प्रतियोगित्वाच्चतादृशसाध्याभावभावादेवलक्ष्यस्यसमन्वतायात् अभावांतरेसाध्यनिरूपितप्रतियोगिता
वच्छिन्नैवतस्यलक्षणाघटकत्वादितिपरास्तं घटादिभेदसाध्यकेतादात्म्यसंबंधस्यसाध्यनिरूपितप्रतियोगितावच्छे

व्याप्ति त्कसंबंधत्वेपितेनसंबंधेनघटत्वरूपसाध्याभावस्यसाध्यवद्वृत्तित्वे घटेऽसत्वेन तत्संबंधमादायोक्तदोषस्याप्रसक्त्यात्प-
निकत्वस्यप्रतियोगितायामनिवेशनीयत्वात् अत्र काप्याभावनिष्ठसाध्यनिरूपितप्रतियोगितायाअप्रसिद्धौ वतद्वद्-
[illegible]साध्याभावांशवैयर्थ्यमित्याहुः साध्याभाववत्पदेन साध्याभावत्वविशिष्टाधिकरणांनि-
य वक्तुमीयंते न गुणा[illegible]त्वविशिष्टसत्ताभाववान् गुणत्वादित्यादौ विशिष्टस्यानतिरिक्ततया साध्याभावस्य गुणादौ स सत्ताभाव
[illegible]न्वृत्तिः गुणो गुणान्यत्वविशिष्टसत्ताभावो नास्तीत्यप्रत्ययात्तत्र तादृशाभावत्वविशिष्टाधिकरणत्वात् गुण-
गा[illegible] अथैतत्[illegible]योघटत्व [redacted] घटाकाशसंयोगान्यतराभाववान् आकाशत्वादित्यादावव्याप्तिः घटत्वस्य आ-
प्यवृत्तितया तद्घटितान्यतराभाववद्वृत्तिघटवृत्तिमानस्य घटाकाशसंयोगात्मकसाध्याभावस्य हेत्वधिकरणे गगने राम
सिद्धत्वेनिरवच्छिन्नसाध्याभाववत्ताविशेषणसाध्यवद्वृत्तिवृत्तिअंशस्यवैयर्थ्यमिति चेन्न एतल्लक्षणकर्तमतेप्रतियोगि ५

नित्यां स

ससेनसादाविति मूलस्य वह्नित्वादेः संबंधांतरावच्छिन्नात्यंताभावाघटितत्वप्रयुक्तसाधनसमानाधिकरणधर्मतथेत्यधिकरणेपाव-
च्छेदकत्वोपपादनपरतया दीधितिकार

नं४ नं५

तिमूलसंगतावपि[illegible]धिकरणपञ्चटकतदनधिकरणान्तस्यतदन्ता[illegible]न यथा धूमसमानाधिकरणवह्निरूपध-
र्मस्य[illegible]तत्संनिवृत्तिवह्निमान् धूमादित्यत्र[illegible]गगनमितिचेन्न परलक्षमहानसादे
[illegible]संगतेर्हेतोरव्याप्यत्वात् एतेन[illegible]न तदधिकरणानव्यापकभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्व-
मेवतद्धेय[illegible]विरहः तत्रापि साधनसमानाधिकरणधर्मानधिकरणत्वाप्रवेशे दीधितिकारीयमूलव्या तन
[illegible]तिचेन्न तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वविशिष्टत्वेन स्वव्यापकतदनधिकरणताकत्वस्य विवक्षितत्वे यावन्मूलसंग तेन्
[illegible]चोपपत्तेः न च तादृशमूलसंगमनस्य तदनधिकरणगगनवृत्तित्वनिवेशने ना[illegible]
[illegible]कारणं निवेश्य धर्मपदोपादानमयुक्तमिति वाच्यं तदनधिकरणगगनवृत्तित्वस्य भिन्नस्य तदनधिकरणं
वृत्तित्वप्रतियोगिकाभावार्थकत्वे तादृशव्याप्तिविशिष्टाघभावस्य तत्समानाधिकरणसाधारणतया तद्भुन्यप्रसि-
द्धेः तादृशवृत्तित्वत्वावच्छिन्नाभावार्थकत्वे तादृशवृत्तित्वस्य समानाधिकरणतदधिकरणवृत्तित्वत्वापेक्षया गु

तदनधिकरणदेशित्वं रत्तिमत्वं वा तदभावाप्रवेशेन उक्तरीत्या विशेष्यसार्थक्यस्योपपादयितुमशक्यत्वात् नापि तदधिकरणवृत्तित्वाभा
वेन तथासति गगनादेः प्रमेयत्वादेः स्वाहार्यवैयधिकरण्यसत्वेन प्रमेयत्वादेः तस्य तदर्थकत्वा संगतेः गगनत्वाद्यवच्छिन्नाधे

रणशरीरत्वेनाभावप्रतियोगितानवच्छेदकतया तादृशाभावाप्रसिद्ध्यानुपपत्तिरिति। तच्चान्यावृत्तित्वरूपावच्छेदकत्वनि
वेशे एकतराव्यभिचारिण्युभयसाध्यके विशेषणव्यभिचारिणि विशिष्टसाध्यके च व्यभिचारिण्यतिप्रसंगस्यापत्तेः तादृशोभ
यत्वादौ तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वावच्छिन्नकत्वरूपवैयधिकरण्यावच्छेदकत्वस्यापि निर्वोढुमशक्यत्वात्। तथापि विशिष्टाधिक
रणतायां विशिष्टनिरूपितत्वघटितव्यापकतावृत्तित्वमवच्छेदकत्वं निवेश्य इत्येतत्तात्पर्ये वाधिकरणतापदं वस्तुतोऽत्र लोकादे
करणाप्रनिष्कृष्टलक्षणो यथाकथंचित् संगमनीयत्वेऽपि निष्कृष्टलक्षणे तदधिकरणवृत्तित्वरूपवैयधिकरण्याप्रवेशप्र
वेशपं न तु व्यापकतदनधिकरणताकत्वरूपमित्याशयेन तत्राधिकरणतापदमुपात्तं तादृशवैयधिकरण्यप्रवेशे स्ववि
शिष्टाधिकरणत्वेन तादृशवैयधिकरण्यप्रवेशस्य विशिष्टेन हि द्वेषपरत्वोपगमेऽपि वक्ष्यमाणातिव्याप्तिर्दुर्वारा गुरुत्वाच्च
धिकरणेऽसत्तायां वृत्तावुभयत्वविशिष्टसत्त्वाद्यवच्छिन्नाया अपि तस्यां तदधिकरणवृत्तित्वरूपत्वं तदनधिकरणमा
त्रवृत्तित्वस्योपपादयितुमशक्यत्वात्। वृत्तेर्व्याप्यवृत्तितया भिन्नरूपेणापि तद्वृत्तितदभावासंभवात्। एवमधिकरणता १४

त्वपक्षे

र्थकसप्तमीसमासेन वा स्वव्याप्तिविशिष्टविषयकपक्षसंबंधज्ञानस्यत्ताभावबह्निव्याप्यधूलीपटलवान्पर्वत इत्या
दिज्ञानासंग्रहादिति भावः। व्याप्तिपदात् व्याप्तिविशिष्टव्याप्तिमानाधिकरणतापक्षधर्मता इत्यादिसमासस्यपरिग्र
हः। पक्षगविशिष्टमाणज्ञानात्तलकर्मधारयपक्षे प्रकारितारूपस्यैव तत्प्रकारकज्ञानविषयत्वरूपस्य वैज्ञानिकस्य वैशिष्ट्य
स्याविवक्षया ज्ञानां तत्सप्तमीतत्पुरुषपक्षे व्याप्तिविशेष्यतापक्षे हेतुविषयकत्वावच्छेदेन पक्षधर्मताज्ञानपर्यवसाना
त्तत्काव्याप्तिपरीहारः संभवति पक्षदाप्रसिद्धेस्तत्रापि व्याप्तिपदस्य तद्रूपमाणाकल्पेऽविलक्षणप्रकारिताया अवि
तत्कल्पेऽपि विलक्षणप्रकारतानिरूपितविशेष्यतायां लक्षणामुपगम्याव्याप्तिपरीहारसंभवः। पक्षधर्मतापदस्य प्रति
ज्ञिष्यत्वेऽपि वस्तुमात्रो गतिस्तथापि व्याप्तिपदलक्षणायाश्चावश्यकत्वे तत्पुरुषमपेक्ष्य लाघवात्कर्मधारय एव श्रा
श्रयितुमुचित इत्याशयेन तत्पुरुषउपेक्षितः। मिश्रैस्तु पक्षद्वयपक्षेऽप्युक्तः पितृमुपन्यस्यति व्याप्तीति व्याप्तिविशिष्टत्वपक्षध
र्मत्वावगाहीति व्याप्तिसंबंधपक्षसंबंधविषयकेत्यर्थः। द्वंद्वात्परइत्यादिन्यायेन तद्भावप्रत्ययार्थेन व्याप्तिविशिष्टस्यापक्ष

ग·टि· ननानार्थेतरसरूपैकशेषस्थलेपिविशेष्यघटादिव्यक्तिभेदेनद्वंद्वप्रसक्त्यासरूपैकशेषस्यद्वंद्वापवादकत्वाप्रवादसंगतिः
३८ घटत्वेनैकघटतात्पर्यकघटकलशपदयोःप्रतिपाद्यघटघटत्वयोर्भेदेपिनद्वंद्वः·एकपदप्रतिपाद्यस्य परपदप्रतिपाद्यत्वा
वच्छिन्नभेदस्यापेक्षितत्वात्·तत्रतु·पदार्थयोर्भेदः पदार्थवैलक्षण्यं·एकपदप्रतिपाद्यविशिष्टार्थस्यपरपदप्रतिपाद्यवि
शिष्टार्थापर्याप्तविषयताश्रयत्वंपर्यवसितंद्वंद्वनियामकं·एतेनमेयवाच्ययोरभेदेप्युत्पादौमेयपदप्रतिपाद्यवाच्यादिप्र
तिपाद्यतावच्छिन्नभेदासत्त्वेपिनक्षतिः·गगनाकाशयोरभेदेप्युत्पादौवगगनादिपदेतद्वाच्यत्वावच्छिन्नस्यमित्तिपदार्थ
तावच्छेदकभेदेनद्वंद्वः·अयंद्वंद्वबाधार्थंसरूपैकशेषानुशासनमित्ययुक्तंसमस्यमानपदानामानुपूर्वीभेदरूपवैरूप्य
स्यद्वंद्वनियामकत्वंस्वीकृत्यैवसरूपाणांद्वंद्ववारणासंभवादितिचेन्न·नहिद्वंद्वबाधएवसरूपैकशेषफलंकिंतुतदन
नुशासनेघटाद्युत्पादौबहुत्वान्वयानुपपत्तिःसकृदुच्चरितःशब्दःसकृदर्थंप्रत्यायतीतिव्युत्पत्तेरेकघटपदेनबहुघटबो राम॰
धनासंभवात्सकृदर्थंप्रत्यायतीत्यस्यानेकशक्तिविषयाबोधकत्वार्थकत्वेपिद्वंद्वचंद्रादिपदेहरपदद्वयापादौवगतिःएक ३८

शेषानुशासनेतुतत्रबहुपदेभ्यएवबहूनांबोधोबहुपदाश्रवणांचइतरेषांलोपात्एकशेषस्यइतरलोपपर्यवसितत्वा
त्। अत्राहुःसरूपैकशेषःकृतद्वंद्वानामेवनतुद्वंद्वापवादकत्वात्तस्यतथासतिसविभक्तिकानामेवद्वंद्वसंभवात्सवि
भक्तिकानामेवैकशेषस्यवाच्यतयाश्रूयमाणपदोत्तरसुविभक्तेरेवस्यानापत्तेःलुप्तपदानामश्रूयमाणाबहुवचना
प्रकृतितयातदर्थान्वितबहुत्वबोधकतायास्तत्रानुपपत्तेश्चसमासेत्वरंएकशेषंगमिचसमासांतर्गतसकलपदा
नामेवसमासेत्वरविभक्तिप्रकृतितयासामंजस्यात्तवस्तुतस्तुशिष्यएवैकशेषःउक्तव्युत्पत्तेरप्रामाणिकत्वात्स
तितात्पर्येयुगपदनेकार्थबोधस्येष्टत्वादिति·अन्यत्रनीलघटयोरभेदेप्युत्पादौअत्रपदार्थतावच्छेदकगतमेवद्वि
त्वादिकंद्विवचनादिनाप्रत्याय्यतेसाधुत्वार्थमेवबाद्विवचनादिकंउर्वशपपुरसइत्यादौबहुवचनवत्तत्रापिप्रकृ
त्यर्थगतगुरुत्वादिकमादायबहुत्वबोधकत्वमितितुनयुक्तंगुरुत्वादेरप्रकृत्यर्थत्वात्तत्साधारणबहुत्वबोधोपगमेऽ
तिप्रसंगात्अजहत्स्वार्थलक्षणयागुर्वादीनामपिप्रकृत्यर्थतोपगमेमुख्यपरपदोत्तरबहुवचनस्यपदसाधुत्वमात्र

ग॰रि॰
४०

मिनिरूपितैकविषयितावच्छिन्नतदुभयविशेष्यितावित्त्वक्रमेणासमूहालंवनज्ञानेऽतिप्रसंगः तद्व्याप्यतावच्छेदका
नवगाहिपरामर्शजन्यानुमित्यसंग्रहः तथापि व्याप्तिपक्षधर्मताप्रसिद्धिस्थले व्याप्तिरेवैतत्कल्पोपेक्षावीजं द्रष्टव्यं।
ननु परस्परोपश्लेषेणोभयावगाहित्वविवक्षणात्समूहालंवनज्ञानेऽतिप्रसंगः तद्वैकतरसंवंधविषयकत्वावच्छेदे
नापरावगाहित्वसंवंधः सामानाधिकरण्यं पर्वतस्य वह्निमद्वृत्तिपरामर्शव्यापकत्वादितिसंवंधसंवंधावगाहितायाविशि
ष्टबुद्धावप्रामाण्यकतया व्याप्तिवैशिष्ट्याद्यप्रकारकपरामर्शस्य तत्सामानाधिकरण्यानवगाहित्वादितिभावः पक्षस्यभ
यसामानाधिकरण्यावगाहितया परामर्शव्यापकत्वस्य प्रागेवाभिहितत्वादिदानीमुक्तशंकानावतरितुमर्हतीति त
थापि पूर्वमुपाध्यायमतेऽभ्यंतानुमितिव्याप्तेरेव निर्भरस्य कृतत्वात्संवंधसंवंधावगाहित्वाभ्युपगमे शंकासंभवो वोध्यः
परामर्शव्यापकत्वादित्युपलक्षणं कार्यस्य लक्षणवाक्यादलाभोऽपि दोषो वोध्यः उभयविषयकत्वविशिष्टस्य निरूप राम॰
कत्वे तज्जन्यतापामत्वे यविवक्षितं तदुभयविषयकत्वस्य जनकतावच्छेदके कोटिप्रविष्टत्वलाभान्नानुव्यवसायादाव ४०

तिव्याप्तिरितिशंकते नचेति तदुभयविषयकत्वे तद्विशिष्टज्ञानत्वे वावच्छेदकत्वपर्याप्तिनिवेशे ऽसंभवः संशयानुपत्वा
देरधिकस्यानुमितिजनकतावच्छेदककुक्षिनिवेशात् तत्तत्पर्याप्त्यनिवेशसूचनाय घटितार्थकं नियतपदं एतेनोभ
यविषयकत्वनियतत्वं पदं तद्व्याप्यत्वेन तादृशव्याप्तिवैशिष्ट्यविषयकत्वपक्षधर्मत्वविषयकत्वोभयाभाववदवृत्तित्वरूप
यां व्याप्तौ व्याप्तिवैशिष्ट्यविषयकत्वाभाववदवृत्तित्वाघटकस्य उभयत्वावच्छिन्नाभावस्यानिवेशादग्रिमपक्षधर्मतांशवै
यर्थ्यप्रदर्शनासंगतिः यदि च ज्ञानत्वस्य तदुभयाभाववद्वृत्तितया विशेषणत्वांतरविशिष्टज्ञानत्वरूपपरामर्शत्वेन तदभावो
दुर्घट इति स्वव्यापकत्वघटितत्वरूपव्याप्तिरेवात्र निवेशनीयेत्युच्यते तदा उभयत्वावच्छिन्नविशेषणतया व्यापकताप्रवेशो व्या
प्तिवैशिष्ट्यविषयकत्वत्वावच्छिन्नविशेषणतया तत्प्रवेशात् द्वैयर्थ्यं दुर्वारमेव एवमुभयविषयकत्वनियतकारणतानि
वेशनापि उपपत्तेः तन्निपतधर्मावच्छिन्नत्वनिवेशनमप्यफलं नियतत्वांशस्य लक्षणवाक्यादनुपस्थितत्वात्तद्घटितल
क्षणलाभस्त्वेति ह्रूषणमपास्तं तं ह्यक्तित्वावच्छिन्नविषयादिकारणतामादाय परमार्शानुव्यवसायादावतिव्याप्तिवारणा

ग.टि. पातेकृत्वतित्वंविषयिताघटितधर्मावच्छिन्नत्वंवाकारणतायांमधिकंनिवेश्यमित्यप्यनुपादेयमेवपक्षधर्मताविषयकत्व
४१ मात्रनिघटिततधर्मावच्छिन्नकारणताप्रवेशेसाधारणधर्मवत्ताज्ञानजन्यतामादायसंशयेप्रतियोगितावच्छेदकविशि
ष्टप्रतियोगिज्ञानजन्यतामादायपचधूमवान्पर्वतोनास्तीत्यभावप्रत्यक्षेसाध्यपादोधर्मिवृत्तिताज्ञानजन्यतामादायउपमि
त्यादौचातिव्याप्तेर्व्याप्तिवैशिष्ट्यविषयकत्वोपादानमावश्यकमित्याशयेनपक्षधर्मतांशविषयमाहपक्षेतिनचव्याप्ति
वैशिष्ट्यविषयकत्वनिघटितधर्मावच्छिन्नकारणताप्रवेशेवह्निव्याप्योधूमोद्रव्यंनवाइत्याकारकसंशयेव्याप्तिविषयक
धर्मिज्ञानजन्यतामादायातिप्रसंगइतिवाच्यंपक्षधर्मतापदोपादानेपितद्दोषतादवस्थ्यात्तादृशधर्मिज्ञानादेरपि
धर्मिवृत्तित्वावगाहित्वात्तत्रचस्वधर्मितावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तित्वावगाहित्वनिवेशान्नदोषइतिवाच्यंतादृशसंशयधर्मि
तावच्छेदकावच्छिन्नेकोटिद्वयसहचरितधर्मवत्ताज्ञानस्यतथात्वाद्व्याप्तिविषयकत्वाघटितज्ञानजन्यतामादायातिप्रसंगस्य राम०
दुर्वारत्वात्तन्नचतादृशदोषवारणायविशेषणांतरप्रक्षेपस्यावश्यकः तथाचव्याप्तिवैशिष्ट्यघटितलक्षणेव्याप्यविष ४१

यकत्वनिवेशेनेवपक्षधर्मताघटितलक्षणेपिपदंशेपक्षधर्मतावगाहिज्ञानजन्यकंतदंशेपक्षधर्मतानवगाहित्व
स्यनिवेशेनेनप्रतीकारःसंभवतिसाधारणधर्मादिमत्ताज्ञानजन्यसंशयेजनकज्ञानविषयीभूतायास्तादृशधर्मि
शेपक्षधर्मतायाभावेनबाधकाभावेनतादृशसंशयवारणासंभवादिइतिएकतरोपादानवैयर्थ्योद्दित्यभिधानमेवोचितमि
तिवाच्यंएवमपिसादृश्यांशेस्वविषयधर्मिवृत्तिताज्ञानजन्यायांतत्रतदनवगाहिन्यामुपमितावतिव्याप्तेः।।ननुव्याप्ति
वैशिष्ट्यघटितलक्षणेपिवह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतसदृशंमहानसमित्यतिदेशवाक्यार्थज्ञानजन्यायामुपमितावति
व्याप्तिर्दुर्वारैवेतिचेन्न एतादृशातिव्याप्तेरुभयपदोपादानेपिसत्वात्केवलपक्षधर्मताघटितलक्षणेतुधूमवत्पर्वतसदृ
शंमहानसमितिज्ञानजन्योपमितावतिव्याप्तेर्दुर्वारत्वात्तदुपेक्षितं केचित्तुसाधारणधर्मवत्ताज्ञानजन्यतामादायसं
शयातिव्याप्तिवारणमेवपक्षधर्मताघटितलक्षणोपेक्षावीजमित्याहुः एतन्मतेव्याप्तिवैशिष्ट्यघटितलक्षणेपि
वह्नितदभावोभयसहचरितधर्मव्याप्यधूमवान्पर्वतइतिज्ञानजन्यसंशयेऽतिव्याप्तिर्दुर्वारैवेतिबोध्यम् मिश्रास्तुतंज्ञा

ग·शि·
५२

नंतकर्मधारयपक्षमवलम्ब्य समाधानमुपक्रमते व्याप्तिविशिष्टमिति व्याप्तिविशिष्टत्वं यदि व्याप्याश्रयत्वं तदानुमिति
जनकज्ञानमात्रस्य न तथात्वमपि तु लिंगस्यैवेत्यसंगतिः अतस्तद्व्याचष्टे व्याप्तिप्रकारकमिति व्याप्तिविशिष्टपदेन प्र
कारिताद्रूपवैशिष्ट्यस्य व्याप्तिपदेन वा लक्षणया व्याप्तिप्रकारिताया विवक्षितत्वान्न दूरिति भावः नन्वेवं व्याप्तेः पक्षधर्म
तायाश्चानवगत्यानुमितावव्याप्तिपरीहारेऽपि धूमो वह्निव्याप्य इत्याकारवान् पर्वत इत्यादिज्ञानजन्यायां तिव्याप्तिर्दुर्वारैव।
अथ व्याप्तिप्रकारकत्वपक्षधर्मताविषयकत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावविवक्षणान्नायं दोषः विशृंखलरीत्याभासज्ञा
नपदार्थविषयत्वयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावविरहात्पक्षधर्मताविषयतानिरूपकत्वावच्छिन्नज्ञानत्वरूपोद्देश्ये व्याप्तिप्रकारकत्वस्य
विधेयतया तयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावलाभो व्युत्पत्तिसिद्ध एवेति चिन्न एवमपि व्याप्यकालीनधर्मवान् इत्यादिज्ञानव्या
वर्त्तनमशक्यं येन संबंधेन यस्य प्रकारता तत्संबंधविषयकत्वस्यैव तत्प्रकारकत्वस्यावच्छेद्यावच्छेदकभावे पक्षानुयो राम०
गिकसंबंधस्यानुमितिजनकज्ञाने व्याप्यस्यैव संसर्गतया तद्विषयकत्वेन व्याप्यप्रकारकत्वस्यावच्छेद्यावच्छेद ५२

कभावः स्यान्न तु व्याप्तिप्रकारकत्वस्येत्यसंभवस्य तदवस्थत्वात्पक्षे त्वानुयोगिकस्य संबंधो व्याप्यस्य पक्षांशे भानस्तादृ
शानुमितावव्याप्तिर्दुर्वारा तादृश्याश्रमिवास्तव पक्षानुयोगिकसंबंधस्य पक्षधर्मतापदार्थस्याभानात्पक्षांशे हेतुता
वच्छेदकसंबंधेन हेतुप्रकारकज्ञानत्वपर्याप्तं च पक्षधर्मतया ज्ञानमिति समासेनाशक्य मतिपादनमिति नतस्य पक्षध
र्मताज्ञानशब्दार्थता शब्दव्युत्पत्तेनादरेण च चक्रलं समासविशेषमात्रस्याख्यायते तन्त्र आहुः पक्षधर्मतया हेतुतावच्छेदक
संबंधेन यज्ज्ञानमिति तृतीयासमासगर्भषष्ठीसमासाद्दूरात् पक्षविशेष्यकत्वावच्छिन्नहेतुतावच्छेदकसंबंधा
वच्छिन्नप्रकारताकत्वविशिष्टज्ञानं पक्षधर्मताज्ञानं पदार्थः पक्षधर्मतयेत्यत्र तृतीयायाः एवावच्छिन्नप्रकारतार्थक
त्वात् एतद्विशिष्टज्ञाने व्याप्तिप्रकारकत्वान्वयेन च हेतुनिष्ठनिरुक्तप्रकारताकत्वावच्छिन्नव्याप्तिप्रकारकत्वज्ञान
लाभः व्याप्तिहेत्वोः साक्षाद्विशेष्यविशेषणभावेन तद्विषयकत्वयोरनुमितिजनकपरामर्शेऽवच्छेद्यावच्छेदक
भावोऽक्षत एवेति सर्वत्रानुमितौ लक्षणासम्भवः एवमपि व्या[illegible]पदप्रतिपाद्यविशिष्टार्थप्रसिद्धिस्थलेऽव्याप्ति

ग॰दि॰ ४३

रित्याशंकतेयद्यपीतिवह्निव्याप्येंधनवानित्याकारकज्ञानविषयसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभावरूपव्याप्तिरपिहेतौतत्रप्रसिद्धै
वातोहेतुसमानाधिकरणोत्पादिव्याप्तेर्विशेषणत्वेनोक्तत्वेःअखंडाभावेरितिर्विशेष्यविशेषणभावापन्नप्रकृतहेत्वादि
सामानाधिकरण्यंतत्तत्पदार्थस्तोमात्मकव्याप्तिपदार्थोप्रसिद्धेरित्यर्थः अखंडेत्यनेनव्याप्तिघटकहेत्वादिपदार्थो
नांखंडशःप्रसिद्धिमात्रमितिसूचितंतावतैवसमाधानमप्युपपद्यतेइत्यपिव्यक्तव्याप्यप्रसिद्धिःसाध्यतावच्छेदकेस्व
विशेषणहेतुसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वाद्यत्वेनापत्रहेतुव्यापकतावच्छेदकत्वस्यइंधनत्वादौ
वह्नित्वावच्छिन्नसामानाधिकरण्यस्यप्रकृतहेतावपिप्रसिद्ध्याव्याप्तिविशिष्टेत्यनेनसाध्यतावच्छेदकेप्रकृतहेतुव्या
पकतावच्छेदकत्वावगाहित्वसत्त्वेप्रकृतहेतौतादृशसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यावगाहित्वविरहे
णनदोषइत्यतोव्यापकत्वादिघटकपदार्थानामखंडशोनिवेशापेक्षवृत्तिसाध्यकहेतुस्थलेव्याप्तिंशंकते तत्रमा
नुमितेरितिभ्रमस्यपूर्वदलकृत्यसंभवात्लकृत्वेतितिभ्रमवसाध्यकानुमितौसाध्यस्यनियमतोविशेषणत्तयाइदम

राम॰ ४३

काद्यवदित्याकारिकैवानुमितिर्बोध्याप्रतिज्ञाजन्यबोधस्यानुमितिसमानप्रकारकत्वाद्यविषमेनशकुलाघवापात्राका
शमात्मनइत्युक्तंसुत्तरांहेतुव्यापकत्वसाध्यसामानाधिकरण्यमोःखंडशउपादानेपितयाव्याप्तिःहेत्वधिकरणसाध्या
धिकरणयोरप्रसिद्ध्याहेतुव्यापकत्वसाध्यसामानाधिकरण्ययोरप्रसिद्धेरितिभावःनइदमुपलक्षणंधमानुमितेरलक्ष्य
त्वेपिवास्तवव्यापकत्वावगाहित्वनिवेशेधूमवत्वादिनापदार्थांतरावगाहिधूमव्यापकवह्निसमानाधिकरणधूमवान
पक्षित्यादिज्ञानजन्यायांप्रमानुमितावव्याप्तिर्द्रष्टव्याधूमाधिकरणाद्यनवगाहनेनतादृशज्ञानस्यवास्तवधूमाधिकर
णादिघटितव्यापकत्वाद्यनवगाहित्वात्इदंचजात्यघटितनययोक्तलक्षणाभिप्रायेणजातिघटितनिष्कृष्टलक्षणस्य
प्रमारूपपरामर्शजन्यानुमितित्वव्याप्तिजातिमादायसर्वत्रसमन्वयात्नचपरामर्शोनुमानवसायादावतिव्याप्तिवारणायव्या
प्तिप्रकारकस्पक्षधर्मतानिश्चयत्वावच्छिन्नजनकतानिरूपितजन्यतायाविवक्षणीयतयाधूमादिलिंगकपरामर्शप्यापि
उक्तभ्रमसाधारण्यापव्याप्त्यादिघटकतावच्छेदकार्थानांपरस्परोपश्लेषावगाहिनिश्चयत्वेनैवजनकत्वस्योपगंतव्यत्वा

ग्रं०
४४

हेत्वेवास्तव्याप्त्याद्यवगाहिताघटितलक्षणासमन्वयः क्वापीति वाच्यं सर्वत्र विषये भ्रमस्य भ्रमत्वानुमिते व्याप्यामासि
द्धतया पक्षसाध्यलिंगपक्षकपरामर्शोऽनुमितिजनकपरामर्शो वा प्रमाह पक्षवृत्तसाध्यपक्षलिंगकानुमितौ लाघवे
न व्याप्तिघटकतत्तत्पदार्थानुरक्तस्यैव निर्विकल्पविशिष्टव्याप्त्यादेरेव विवक्षितत्वादनुमितिजनकतावच्छेदकत्वोपगमा
न्नतादृशज्ञानकताघटितजातिघटितलक्षणस्य व्याप्तिपदार्थघटितस्यानिष्कृष्टत्वात् न च प्रमेयत्वे केवलासाधानाधि
करणत्वादिना व्याप्त्याद्यवगाहिज्ञानवारणाय तादृशानुमितिजनकतायामपि हेत्वादिपदार्थानां परस्परोपश्लेषाव
गाहित्वनिवेशेऽपि कानुपपत्तिर्व्याप्तिरिति वाच्यं प्रमेयत्वावच्छिन्ननिरूपितविषयिताया अनुमितिजनकतावच्छेदकताप
र्याप्त्यधिकरणहेत्वादिसाध्यसमानाधिकरणपर्यन्तपदार्थस्तोमघटितविशिष्टपदार्थत्वान्यतयोगिकसंबंधत्वविरहेणावि
रूपितासंबंधेनतादृशविशिष्टविषयस्य प्रमेयत्वादिना व्याप्त्याद्यवगाहिज्ञानव्यावर्तकतया ततोऽनुमित्यप्रसंगात्तत्स्व
रूपतो पदार्थव्याप्तिघटकताहृपातेरेशाब्दबोधाहिताव्यपदार्थेतोमात्मकज्ञानवारणाय स्वहृपतस्तत्पदार्थप्रकार राम०
४४